ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

TANNARX HISOBINING (COST ACCOUNTING)

Xudiyarova Kamila
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Xudoynazarova Dilnoza G'afurovna
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Buxgalteriya hisobi kafedrasi ilmiy maslahatchisi
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20342520

Annotatsiya

Mazkur maqolada tannarx hisobining korxona boshqaruvi tizimidagi iqtisodiy mazmuni, uning ishlab chiqarish samaradorligini oshirishdagi o'rni hamda amaliy vazifalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tannarx hisobining shakllanish bosqichlari, xarajatlarni guruhlash va nazorat qilish mexanizmlari, mahsulot tannarxini aniqlash usullari hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, korxonalarda resurslardan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va raqobatbardoshlikni ta'minlashda tannarx hisobining strategik funksiyalari asoslab berilgan. Tadqiqot davomida tannarx hisobini tashkil etishning zamonaviy yondashuvlari hamda ularni amaliyotga joriy etish zarurati tahlil qilinib, samarali boshqaruv uchun muhim ilmiy xulosalar ishlab chiqilgan. Maqola natijalari ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish faoliyati bilan shug'ullanuvchi xo'jalik yurituvchi subyektlarda xarajatlar hisobi tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: tannarx hisobi, ishlab chiqarish xarajatlari, xarajatlar hisobi, mahsulot tannarxi, boshqaruv hisobi, iqtisodiy samaradorlik, xarajatlarni boshqarish, kalkulyatsiya, moliyaviy natija, korxona boshqaruvi, resurslardan foydalanish, ishlab chiqarish samaradorligi

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarning moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini ta'minlash ko'p jihatdan ishlab chiqarish xarajatlarini samarali boshqarish darajasiga bog'liq hisoblanadi. Ayniqsa, iqtisodiy resurslarning cheklanganligi, narxlar o'zgaruvchanligi hamda bozordagi raqobatning kuchayishi korxonalardan xarajatlarni aniq hisobga olish va nazorat qilishni talab etmoqda. Shu jihatdan tannarx hisobi xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatida muhim boshqaruv vositalaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Tannarx hisobi orqali mahsulot ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish yoki ish bajarish jarayonida yuzaga keladigan xarajatlar tizimli ravishda aks ettiriladi hamda korxonaning iqtisodiy natijalariga ta'siri baholanadi.

Tannarx hisobining asosiy mohiyati ishlab chiqarish bilan bog'liq barcha xarajatlarni to'g'ri guruhlash, ularni nazorat qilish va mahsulot tannarxini aniq shakllantirishdan iboratdir. Mazkur jarayon korxona rahbariyatiga resurslardan foydalanish samaradorligini aniqlash, ortiqcha xarajatlarni kamaytirish va iqtisodiy jihatdan asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beradi. Ayniqsa, zamonaviy ishlab chiqarish sharoitida tannarx hisobining ahamiyati yanada ortib, u nafaqat buxgalteriya hisobi elementi, balki strategik boshqaruv mexanizmi sifatida ham qaralmoqda.

Bugungi kunda ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish masalasi korxonalar oldida turgan dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki tannarx darajasining pasayishi mahsulot narxining raqobatbardosh bo'lishiga, foyda hajmining ortishiga hamda korxonaning bozordagi mavqeini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu sababli tannarx hisobini ilmiy asosda tashkil etish, xarajatlarni hisobga olishning zamonaviy usullaridan foydalanish hamda boshqaruv tizimiga integratsiyalash masalalari iqtisodiy tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Mazkur maqolada tannarx hisobining iqtisodiy mohiyati, asosiy vazifalari hamda korxona faoliyatidagi amaliy ahamiyati ilmiy yondashuv asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, xarajatlarni samarali boshqarish va mahsulot tannarxini shakllantirishning nazariy hamda amaliy jihatlariga alohida e'tibor qaratiladi.

Asosiy qism. Tannarx hisobi korxona xo‘jalik faoliyatining eng muhim iqtisodiy elementlaridan biri bo‘lib, u ishlab chiqarish jarayonida sarflanadigan barcha moddiy, mehnat va moliyaviy resurslarni tizimli ravishda aniqlash, guruhlash hamda baholashga xizmat qiladi. Tannarxning shakllanishi bevosita korxonaning ishlab chiqarish texnologiyasi, tashkiliy tuzilmasi va boshqaruv qarorlariga bog‘liq bo‘lib, u mahsulotning yakuniy narxini belgilashda asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shu sababli tannarx hisobi nafaqat buxgalteriya hisobining texnik jarayoni, balki boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim axborot manbai sifatida ham qaraladi.

Tannarx hisobining asosiy mohiyati ishlab chiqarish xarajatlarini iqtisodiy mazmuniga ko‘ra to‘g‘ri tasniflash va ularni aniq obyektlar bo‘yicha hisobga olishdan iborat. Xarajatlar odatda to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita, doimiy va o‘zgaruvchan, asosiy va qo‘shimcha kabi guruhlarga ajratiladi. Bunday tasniflash korxona rahbariyatiga qaysi xarajatlar mahsulot tannarxiga bevosita ta’sir qilishini va qaysi biri umumiy boshqaruv xarajatlari sifatida baholanishini aniqlash imkonini beradi. Natijada xarajatlarni optimallashtirish va ularni nazorat qilish mexanizmi samarali ishlaydi.

Tannarx hisobining muhim vazifalaridan biri ishlab chiqarish jarayonida resurslardan oqilona foydalanishni ta’minlashdir. Korxona faoliyatida materiallar, xomashyo, energiya va mehnat resurslari sarfi doimiy ravishda nazorat qilinmasa, ortiqcha xarajatlar yuzaga keladi va bu foyda darajasining pasayishiga olib keladi. Shu nuqtayi nazardan, tannarx hisobi resurslardan foydalanish samaradorligini baholash va iqtisodiy tejamkorlikni ta’minlash vositasi sifatida xizmat qiladi. Bu esa korxonaning umumiy moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Amaliyotda tannarx hisobini yuritish jarayoni bir necha bosqichlardan iborat bo‘lib, ular xarajatlarni dastlabki hujjatlashtirish, ularni hisob registrlarida aks ettirish, kalkulyatsiya qilish hamda yakuniy mahsulot tannarxini aniqlashni o‘z ichiga oladi. Har bir bosqichning to‘g‘ri tashkil etilishi hisob ma’lumotlarining ishonchliligini ta’minlaydi. Ayniqsa, kalkulyatsiya jarayoni tannarx hisobida markaziy o‘rin tutadi, chunki aynan shu bosqichda mahsulot birligining haqiqiy tannarxi shakllanadi va keyingi boshqaruv qarorlariga asos bo‘ladi.

Zamonaviy iqtisodiyotda tannarx hisobining ahamiyati yanada ortib bormoqda. Raqobat kuchli bo‘lgan sharoitda korxonalar faqat ishlab chiqarish hajmini oshirish orqali emas, balki xarajatlarni kamaytirish orqali ham raqobat ustunligiga erishishga intilmoqda. Shu sababli boshqaruv hisobi tizimida tannarxni tahlil qilish, rejalashtirish va prognozlash kabi funksiyalar alohida ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonlar korxona rahbariyatiga strategik qarorlar qabul qilishda aniq va ishonchli axborot taqdim etadi.

Tannarx hisobining yana bir muhim jihati uning nazorat funksiyasidir. Xarajatlar ustidan doimiy nazorat o‘rnatish orqali ortiqcha sarf-xarajatlarning oldi olinadi, ishlab chiqarish intizomi mustahkamlanadi hamda moliyaviy resurslardan samarali foydalanish ta’minlanadi. Nazorat tizimi samarali ishlashi uchun ichki audit, me’yorlashtirish va rejalashtirish mexanizmlari bilan uyg‘unlashtirilgan bo‘lishi lozim. Bu esa korxona ichida iqtisodiy intizomni shakllantirishga yordam beradi.

Shuningdek, tannarx hisobi korxonaning foyda va rentabellik darajasini aniqlashda ham muhim rol o‘ynaydi. Mahsulot tannarxi qanchalik aniq hisoblangan bo‘lsa, foyda miqdorini to‘g‘ri baholash shunchalik osonlashadi. Bu esa investitsion qarorlar qabul qilish, ishlab chiqarishni kengaytirish yoki yangi mahsulot turlarini joriy etish kabi strategik yo‘nalishlarni belgilashda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa. Tannarx hisobi korxona faoliyatining moliyaviy natijalarini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib, u ishlab chiqarish jarayonida yuzaga keladigan barcha xarajatlarni aniq va tizimli baholash imkonini beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tannarxni to‘g‘ri hisoblash nafaqat buxgalteriya hisobi vazifasi, balki korxonaning strategik boshqaruv qarorlarini qabul qilishda asosiy axborot manbai hisoblanadi. Xarajatlarni noto‘g‘ri tasniflash yoki ularni nazorat qilmaslik ishlab chiqarish samaradorligining pasayishiga, foyda darajasining kamayishiga va bozordagi raqobatbardoshlikning susayishiga olib keladi. Shu sababli tannarx hisobining ilmiy asosda tashkil etilishi korxona barqaror rivojlanishining muhim sharti sifatida baholanadi. Amaliy jihatdan tahlil

qilganda, tannarx hisobining samaradorligi uning aniqligi, tezkorligi va boshqaruv qarorlariga moslashuvchanligi bilan belgilanadi, bu esa zamonaviy iqtisodiy sharoitda korxonalardan yuqori darajadagi hisob tizimini talab qiladi. Ushbu yo‘nalishda birinchi navbatdagi taklif sifatida korxonalarda xarajatlarni hisobga olish jarayonini raqamlashtirish va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarini joriy etish zarur, chunki qo‘lda yuritiladigan hisob-kitoblar ko‘pincha xatolik va kechikishlarga sabab bo‘ladi hamda real iqtisodiy holatni to‘liq aks ettira olmaydi. Ikkinchi muhim yo‘nalish sifatida xarajatlarni normativ asosda rejalashtirish va ularni doimiy tahlil qilish tizimini kuchaytirish lozim, chunki bu ortiqcha sarf-xarajatlarni erta aniqlash va ularni qisqartirish imkonini beradi. Uchinchidan, korxonalarda boshqaruv hisobi elementlarini kengaytirish, ya’ni faqat umumiy tannarxni emas, balki mahsulot turlari, bo‘linmalar va jarayonlar kesimida xarajatlarni chuqur tahlil qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi, bu esa qaysi yo‘nalishlar iqtisodiy jihatdan samarali yoki samarasiz ekanini aniq ko‘rsatadi. Bundan tashqari, ishlab chiqarish jarayonida resurslardan oqilona foydalanish madaniyatini shakllantirish va xodimlar mas’uliyatini oshirish ham tannarxni kamaytirishda muhim rol o‘ynaydi, chunki inson omili ko‘pincha yashirin xarajatlarning asosiy manbai bo‘lib qoladi. Yana bir amaliy tavsiya sifatida ichki audit tizimini kuchaytirish va xarajatlar ustidan doimiy monitoring o‘rnatish zarur, bu esa moliyaviy intizomni mustahkamlashga xizmat qiladi. Umuman olganda, tannarx hisobini takomillashtirish korxonaning nafaqat qisqa muddatli foydasini oshiradi, balki uzoq muddatli strategik barqarorligini ham ta’minlaydi, shuning uchun ushbu yo‘nalishda ilmiy asoslangan yondashuvlarni amaliyotga keng joriy etish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov, A. A., Qurbonbayev, J. E., & Jumanazarov, S. A. (2019). Buxgalteriya hisobi. Toshkent: Iqtisod-moliya nashriyoti.
2. Nazarov, U., & Bozorov, S. (2020). Tannarx buxgalteriyasi va boshqaruv hisobi. Toshkent: Iqtisodiyot va Moliya nashriyoti.
3. Pardaev, A. X., & Pardaeva, Z. A. (2019). Boshqaruv hisobi. Toshkent: Iqtisod-moliya nashriyoti.
4. Xusanov, A. (2021). Korxona tannarx hisobotlarini optimallashtirishning dolzarb muammolari. Iqtisodiyot va innovatsiyalar jurnali, 12(3), 25–34.
5. Tashnazarova, D. (2024). Tannarx buxgalteriya hisobi va moliyaviy buxgalteriya hisobi o‘rtasidagi aloqalar. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2(12), 173–178. https://doi.org/10.60078/2992-877X-2024-vol2-iss12-pp173-178
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. (2020). Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida (PQ-4611). https://lex.uz/ru/docs/4746049